การพัฒนาแหล่งเรียนรู้โดยกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนในการใช้ประโยชน์จากพืชสมุนไพรพื้นบ้านในพื้นที่อำเภอแม่สอด จังหวัดตาก

Development of a Learning Center through the Process of Community Participation in Utilizing Local Herbs in Mae Sot District, Tak Province.

มัลลิกา ทองเอม (Manliga Thongem) [1],
ธนัชพร หาได้ (Tanatporn Hadai) [2],
ธีรศิลป์ กันธา (Teerasin Kanta) [3],
อังคณา ตาเสนา (Angkana Tasena) [4]*

[1]ผู้ช่วยศาสตราจารย์, สาขาวิชาบรรณารักษศาสตร์และสารสนเทศศึกษา คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏกำแพงเพชร
(Library and Information, Faculty of Humanities and Social Sciences, Kampheng Phet Rajabhat University)
[2]อาจารย์, สาขาวิชาบริหารธุรกิจ คณะวิทยาการจัดการ มหาวิทยาลัยราชภัฏกำแพงเพชร
(Business Administration, Faculty of Management Science, Kampheng Phet Rajabhat University)
[3,4]ผู้ช่วยศาสตราจารย์, สาขาวิชาบริหารธุรกิจ คณะวิทยาการจัดการ มหาวิทยาลัยราชภัฏกำแพงเพชร
(Business Administration, Faculty of Management Science, Kampheng Phet Rajabhat University)
Corresponding Author. E-mail : tasena.nunat@gmail.com

(Received: March 2, 2023; Revised: May 3, 2023; Accepted: May 15, 2023)

บทคัดย่อ

งานวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ 1) เพื่อศึกษาความหลากหลายและลักษณะของการใช้ประโยชน์จากของพืชสมุนไพรพื้นบ้าน ในพื้นที่อำเภอแม่สอด จังหวัดตาก 2) เพื่อพัฒนาแหล่งเรียนรู้โดยกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนในการใช้ประโยชน์จากพืชสมุนไพรพื้นบ้าน และ 3) เพื่อประเมินความพึงพอใจของผู้ใช้บริการแหล่งเรียนรู้พืชสมุนไพรพื้นบ้าน การวิจัยนี้ใช้วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ

ผลการวิจัย พบว่า กลุ่มผู้สูงอายุ ปราชญ์ชาวบ้าน และกลุ่มวิสาหกิจชุมชน ได้ใช้ประโยชน์จากสมุนไพรและเป็นสมุนไพรที่มีอยู่ในชุมชน จำนวน 12 ชนิด ได้แก่ 1) เจตมูลเพลิงแดง 2) เจตมูลเพลิงขาว 3) ม่านพระอินทร์ 4) ช้างย่ำเปอะ 5) ขลู่ 6) คนทีสอ 7) ไพล 8) ใบสาบเสือ 9) หญ้าตดหมา 10) พลู 11) เถาเอ็นอ่อน และ12) หญ้าเอ็นยืด พืชสมุนไพรที่นำมาใช้ประโยชน์เป็นใบ ราก ต้น และผล ส่วนใหญ่จะนำไปต้มดื่มน้ำและคั้นเอาน้ำดื่ม ลักษณะการขยายพันธุ์แบ่งออกเป็น 3 ประเภท ได้แก่ สมุนไพรที่ขึ้นเองตามธรรมชาติ สมุนไพรที่ขยายพันธุ์โดยการปักชำ และสมุนไพรที่ขยายพันธุ์โดยการใช้เหง้าหรือหัว

การพัฒนาแหล่งเรียนรู้โดยกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนในการใช้ประโยชน์จากพืชสมุนไพรพื้นบ้าน พบว่า ควรดำเนินการพัฒนาแหล่งเรียนรู้ในรูปแบบของสวนสมุนไพร โดยใช้พื้นที่ของศูนย์การเรียนรู้ตามแนวทางปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงและเกษตรทฤษฎีใหม่ มหาวิทยาลัยราชภัฏกำแพงเพชร แม่สอด

ผลการประเมินความพึงพอใจของผู้ใช้บริการแหล่งเรียนรู้พืชสมุนไพรพื้นบ้าน พบว่า ผู้ตอบแบบสอบถามมีความพึงพอใจต่อแหล่งเรียนรู้ในรูปแบบสวนสมุนไพร และสื่อการเรียนรู้อยู่ในระดับมากที่สุด (ค่าเฉลี่ย = 4.55)

คำสำคัญ : พืชสมุนไพรพื้นบ้าน ; สวนสมุนไพร ; แหล่งเรียนรู้ ; สื่อการเรียนรู้ ; การมีส่วนร่วม

Abstract

The purposes of this research were 1) to study the diversity and utilization characteristics of local herbs in Mae Sot District, Tak Province 2) to develop a learning center through community participation in the utilization of local medicinal plants; and 3) to assess the service users' satisfaction of the local medicinal plants learning center. This research used a qualitative research method.

The findings of the study were as follows.

1. The elderly group, village sage, and community enterprises have utilized 12 local medicinal plants: 1) Plumbago indica L. 2) Plumbago zeylanica Linn. 3) Vernonia cinerea (L) Less. 4) Elephantopus scaber var. scaber L. 5) Pluchea indica (L.) Less. 6) Vitex trifolia L. 7) Zingiber cassumunar Roxb. 8) Chromolaena odorata (L.) R.M.King&H.Rob. 9) Paederia pilifera Hook.f. 10) Piper betle Linn. 11) Cryptolepis buchanani Roem. & Schult and 12) Plantago major L. Leaves, roots, stems, and fruits were mainly utilized. Most of them were boiled for drinking and squeezed to get drinking water. Propagation can be divided into 3 types: natural method, cutting, and using rhizomes or tubers.

2. The development of a learning center using community participation in the utilization of local herbs required establishing a herb garden using the area of the Sufficiency Economy Learning Center and New Theory Agriculture of Kamphaeng Phet Rajabhat University Mae Sot.

3. The service users' satisfaction of the local medicinal plants learning center and learning materials were found at the highest level (mean = 4.55).

Keywords : Local herbs ; Herb garden ; Learning resources ; Learning media ; Participation

บทนำ

ประเทศไทยถือได้ว่ามีทรัพยากรธรรมชาติที่อุดมสมบูรณ์ ไม่ว่าจะเป็นสัตว์ แร่ธาตุ และพืชพรรณที่มีอยู่อย่างหลากหลายสายพันธุ์ และอำเภอแม่สอด จังหวัดตาก ก็ถือได้ว่าเป็นอีกพื้นที่หนึ่งในประเทศไทยที่ยังคงมีความอุดมสมบูรณ์ในด้านสิ่งแวดล้อมธรรมชาติ โดยเฉพาะมีแหล่งอาหารทั้งพืชและสัตว์ที่มีคุณค่าและมีประโยชน์ต่อการดำรงชีวิตของคนในชุมชน แต่ในปัจจุบันสภาพพื้นที่โดยทั่วไปในชุมชนมีการเปลี่ยนแปลงจากกิจกรรมทางการเกษตร มีการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติเป็นไปในลักษณะเพื่อเป็นที่อยู่อาศัย การท่องเที่ยว และการประกอบอาชีพ ทำให้เกิดปัญหาการบุกรุกพื้นที่ป่าในชุมชน ซึ่งเป็นแหล่งทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่ และนอกจากนี้ยังเกิดปัญหาไฟป่าในพื้นที่อำเภอแม่สอด จังหวัดตาก ซึ่งมักเกิดในช่วงฤดูแล้ง เนื่องจากกิจกรรมของประชาชนในท้องถิ่นซึ่งส่วนหนึ่งเป็นชาวไทยภูเขาที่มีกิจกรรมการเลี้ยงชีพด้วยการเกษตรแบบไร่หมุนเวียนที่ขาดการควบคุมไฟขณะเผาไร่หรือเป็นการเผาเพื่อล่าสัตว์และเตรียมดินสำหรับการเกษตร ปัญหาเหล่านี้ส่งผลต่อการลดลงของทั้งพันธุ์พืชและพันธุ์สัตว์ให้มีจำนวนลดลง หรือบางชนิดสูญหายไป และพืชสมุนไพรพื้นบ้านบางชนิดได้ถูกนำมาปลูกไว้ในบริเวณบ้านแทน เพื่อความสะดวกในการหาใช้ในชีวิตประจำวัน และสมุนไพรบางชนิดเป็นสมุนไพรที่หายากและเป็นที่นิยมใช้กันอย่างแพร่หลาย ทำให้ในบางช่วงเวลาเกิดการขาดแคลน และเกินกำลังผลิตจากธรรมชาติ ทำให้ผลผลิตของพืชสมุนไพรบางชนิดลดลงและไม่เพียงพอแก่

ความต้องการ และอีกปัญหาหนึ่ง คือการบุกรุกทำลายแหล่งพืชสมุนไพรพื้นบ้านที่เกิดขึ้นในชุมชน เป็นปัญหาที่เกิดขึ้นจากความไม่ตระหนักถึงคุณค่าทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่ของคนในชุมชน ทำให้ประชาชนบางส่วนไม่รู้จักวิธีการเก็บเกี่ยวพืชสมุนไพรพื้นบ้านไว้ใช้ประโยชน์อย่างถูกต้อง ส่งผลต่อการสูญเสียความรู้ ภูมิปัญญาพื้นบ้านดั้งเดิมที่ได้สืบทอดต่อกันมาเป็นเวลาช้านาน และสมุนไพรพื้นบ้านบางชนิดกำลังจะเสี่ยงต่อการสูญพันธุ์หากปราศจากการอนุรักษ์ด้วยการส่งเสริมการปลูก การอนุรักษ์แหล่งสมุนไพรพื้นบ้านและการใช้อย่างเหมาะสม

จากสภาพปัญหาดังกล่าวจะเห็นได้ว่าประชาชนในชุมชนอำเภอแม่สอด กำลังเผชิญกับปัญหาการสูญเสียพื้นที่สมุนไพรพื้นบ้าน ทั้งจากภัยพิบัติทางธรรมชาติและการใช้ประโยชน์ของประชาชน และมีความต้องการในการอนุรักษ์ฟื้นฟูพืชสมุนไพรในท้องถิ่น และพื้นที่การผลิตพืชสมุนไพรที่สอดคล้องกับสภาพแวดล้อมและวิถีชีวิตชุมชนที่จะสามารถใช้ประโยชน์จากพืชสมุนไพรพื้นบ้านในชุมชน ให้เกิดประโยชน์ต่อการดำรงชีวิตและส่งเสริมให้มีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น ซึ่งสอดคล้องกับแผนแม่บทแห่งชาติว่าด้วยการพัฒนาสมุนไพรไทย ฉบับที่ 1 พ.ศ.2560 – 2564 มาตรการที่ 2 การวิจัย เสริมสร้างองค์ความรู้ มาตรฐานคุณภาพ และความเสี่ยง เพื่อให้มีผลงานวิจัยตำรับยาแผนไทยสำหรับการสร้างทัศนคติและความเชื่อมั่นในคุณภาพและประสิทธิภาพในการรักษาโรค รวมถึงให้มีผลงานวิจัยคุณประโยชน์ของสมุนไพรในอาหารเพื่อการป้องกันโรคและเสริมสร้างสุขภาพ ตามแผนงานที่ 4 วิจัยคุณประโยชน์ของสมุนไพรในอาหารหรือใช้ในการปรุงอาหาร เพื่อส่งเสริมสุขภาพและป้องกันโรค (กระทรวงสาธารณสุข และองค์การภาครัฐ-เอกชน, 2559 : 96) และจากรายงานผลการวิจัยเรื่อง รูปแบบการพัฒนาศูนย์การเรียนรู้เศรษฐกิจพอเพียงและเกษตรทฤษฎีใหม่ มหาวิทยาลัยราชภัฏกำแพงเพชร แม่สอด ให้เป็นแหล่งเรียนรู้ที่ยั่งยืนสำหรับผู้สูงอายุ ในตำบลแม่ปะ อำเภอแม่สอด จังหวัดตาก ผลประเมินความพึงพอใจของผู้สูงอายุที่มีต่อรูปแบบแหล่งเรียนรู้ด้านเศรษฐกิจพอเพียงที่ยั่งยืนสำหรับผู้สูงอายุ ใน 7 ฐานการเรียนรู้ เมื่อพิจารณารายละเอียดพบว่า ฐานการเรียนรู้ที่ผู้สูงอายุพึงพอใจมากที่สุดคือ ฐานผักเป็นยา และอยากให้มีการจัดกิจกรรมต่อยอดด้านสมุนไพร และการแปรรูปสมุนไพร (ธนัชพร หาได้ และมัลลิกา ทองเอม, 2564: 62) ดังนั้น จึงควรให้การสนับสนุนส่งเสริมให้เกิดการพัฒนาแหล่งเรียนรู้โดยกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนในการใช้ประโยชน์จากพืชสมุนไพรพื้นบ้านในพื้นที่อำเภอแม่สอด จังหวัดตาก อันจะนำไปสู่การใช้ประโยชน์จากพืชสมุนไพรพื้นบ้านที่เหมาะสมและยั่งยืน

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาความหลากหลายและลักษณะของการใช้ประโยชน์จากพืชสมุนไพรพื้นบ้าน ในพื้นที่อำเภอแม่สอด จังหวัดตาก
2. เพื่อพัฒนาแหล่งเรียนรู้โดยกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนในการใช้ประโยชน์จากพืชสมุนไพรพื้นบ้านในพื้นที่อำเภอแม่สอด จังหวัดตาก
3. เพื่อประเมินความพึงพอใจของผู้ใช้บริการแหล่งเรียนรู้พืชสมุนไพรพื้นบ้าน

กรอบแนวคิดในการวิจัย

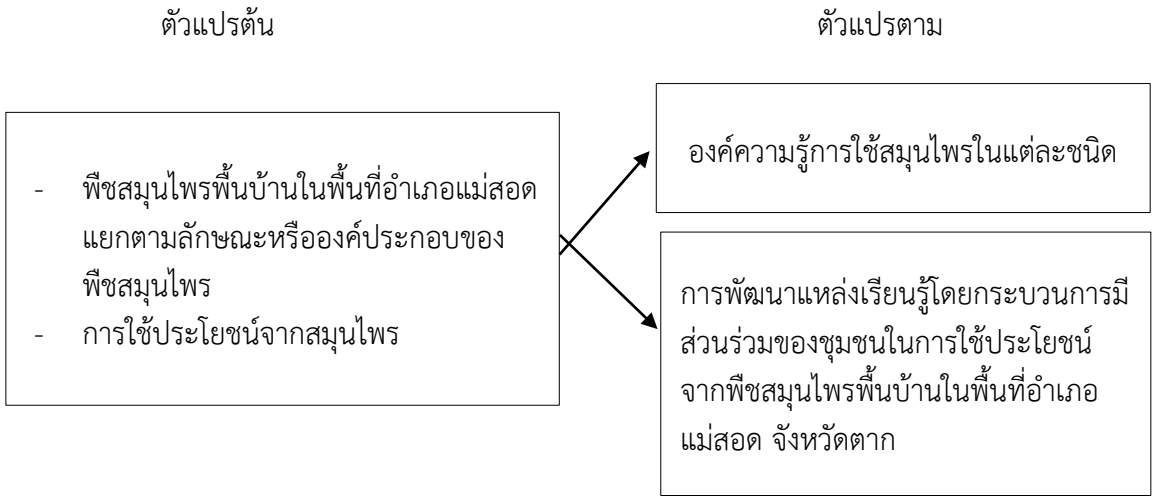

ระเบียบวิธีการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยมีขั้นตอนแยกตามวัตถุประสงค์ ดังนี้

ขั้นตอนที่ 1 ศึกษาความหลากหลายและลักษณะของการใช้ประโยชน์จากพืชสมุนไพรพื้นบ้าน ในพื้นที่อำเภอแม่สอด จังหวัดตาก

ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

ประชากรที่ใช้ในการวิจัยในครั้งนี้ ได้แก่ ประชาชนที่เป็นครัวเรือนในอำเภอแม่สอด จังหวัดตาก ตัวแทนหน่วยงานภาคีในพื้นที่ และผู้บริหารองค์การบริหารส่วนตำบลในพื้นที่อำเภอแม่สอด จังหวัดตาก

กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ ได้แก่ ตัวแทนของชุมชน/ตำบลที่มีความรู้เรื่องสมุนไพรพื้นบ้านทั้ง 10 ตำบล ได้แก่ ปราชญ์ท้องถิ่น กลุ่มผู้สูงอายุ และกลุ่มวิสาหกิจชุมชน โดยการคัดเลือกตัวแทนตำบลละ 2 คน ด้วยการดำเนินการขอความร่วมมือจากผู้นำชุมชน ในการคัดเลือกตัวแทน รวมเป็นจำนวน 20 คน และหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการส่งเสริมการปลูกพืชสมุนไพร ได้แก่ พัฒนาชุมชนอำเภอแม่สอด องค์การปกครองส่วนท้องถิ่นในอำเภอแม่สอด เป็นผู้ให้ข้อมูลเกี่ยวกับพืชสมุนไพรพื้นบ้าน การอนุรักษ์ และการใช้ประโยชน์จากพืชสมุนไพรพื้นบ้าน โดยการสัมภาษณ์ การสังเกตุ การถ่ายภาพ และกำหนดแนวทางในการพัฒนาแหล่งเรียนรู้โดยกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนในการใช้ประโยชน์จากพืชสมุนไพรพื้นบ้านในพื้นที่อำเภอแม่สอด จังหวัดตาก

เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล

การวิจัยในครั้งนี้มีเครื่องมือที่ใช้แบบสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง ในประเด็นบริบทชุมชน ความหลากหลายของพืชสมุนไพรในชุมชนและภูมิปัญญาของพืชสมุนไพรและการใช้ประโยชน์จากพืชสมุนไพร

การเก็บรวบรวมข้อมูล

การเก็บรวบรวมข้อมูลในครั้งนี้ผู้วิจัยดำเนินการดังต่อไปนี้

การเก็บข้อมูลการวิจัยครั้งนี้จะใช้วิธีการเก็บข้อมูลโดยการประชุมเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม การสังเกตุและการจดบันทึกการสนทนากลุ่มเพื่อสรุปและจัดทำแนวทางในการพัฒนาแหล่งเรียนรู้โดยกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนในการใช้ประโยชน์จากพืชสมุนไพรพื้นบ้าน

การวิเคราะห์ข้อมูล

การวิเคราะห์ข้อมูลในครั้งนี้ผู้วิจัยดำเนินการวิเคราะห์ดังต่อไปนี้

การวิเคราะห์ข้อมูลนั้นเนื่องจากการวิจัยในครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) จึงทำการวิเคราะห์ข้อมูลโดยการวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) ความหลากหลายพืชสมุนไพรโดยมี

รายละเอียดเกี่ยวกับภาพถ่ายและองค์ความรู้ของพืชสมุนไพรแต่ละชนิด ได้แก่ ชื่อวงศ์ ชื่อวิทยาศาสตร์ ชื่อสามัญ ชื่อพื้นเมือง ลักษณะทางพฤกษศาสตร์ การขยายพันธุ์นิเวศวิทยา/สภาพแวดล้อมการใช้ประโยชน์ทางอาหารและยาและนำมาพัฒนาเป็นสื่อการเรียนรู้แบบออนไลน์

ขั้นตอนที่ 2 พัฒนาแหล่งเรียนรู้โดยกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนในการใช้ประโยชน์จากพืชสมุนไพรพื้นบ้านในพื้นที่อำเภอแม่สอด จังหวัดตาก และพัฒนาสื่อการเรียนรู้แบบออนไลน์ของพืชสมุนไพรพื้นบ้าน มีวิธีการดำเนินการวิจัยตามขั้นตอนดังนี้

การดำเนินการวิจัยในขั้นตอนที่ 2 จะเป็นการพัฒนาแหล่งเรียนรู้โดยกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนในการใช้ประโยชน์จากพืชสมุนไพรพื้นบ้านในพื้นที่อำเภอแม่สอด จังหวัดตาก และพัฒนาสื่อการเรียนรู้แบบออนไลน์ของพืชสมุนไพรพื้นบ้าน โดยมีวิธีการดำเนินการวิจัยดังต่อไปนี้

1. ขั้นร่างรูปแบบการพัฒนาแหล่งเรียนรู้โดยกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนในการใช้ประโยชน์จากพืชสมุนไพรพื้นบ้านในพื้นที่อำเภอแม่สอด จังหวัดตาก โดยผู้วิจัยดำเนินการสรุปและสังเคราะห์ข้อมูลจากวัตถุประสงค์ข้อที่ 1

2. ขั้นการวิพากษ์และปรับปรุงแก้ไขรูปแบบการพัฒนาแหล่งเรียนรู้โดยกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนในการใช้ประโยชน์จากพืชสมุนไพรพื้นบ้านในพื้นที่อำเภอแม่สอด จังหวัดตาก

2.1 นำร่างรูปแบบการพัฒนาแหล่งเรียนรู้โดยกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนในการใช้ประโยชน์จากพืชสมุนไพรพื้นบ้านในพื้นที่อำเภอแม่สอด จังหวัดตาก ที่นักวิจัยได้ทำการสรุป สังเคราะห์และสร้างรูปแบบนำเสนอต่อกลุ่มตัวอย่างตามวัตถุประสงค์ข้อที่ 1 เพื่อให้ร่วมวิพากษ์และให้ข้อเสนอแนะแนวทางเป็นไปได้ เมื่อดำเนินการเสร็จสิ้นแล้วทำการปรับปรุงแก้ไขตามข้อเสนอแนะ

2.2 นำร่างรูปแบบการพัฒนาแหล่งเรียนรู้โดยกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนในการใช้ประโยชน์จากพืชสมุนไพรพื้นบ้านในพื้นที่อำเภอแม่สอด จังหวัดตาก ที่ได้ปรับปรุงแก้ไขแล้วส่งให้ผู้ทรงคุณวุฒิจำนวน 3 ท่าน ให้ข้อเสนอแนะและแนวทางเป็นไปได้ พร้อมปรับปรุงแก้ไขตามข้อเสนอแนะของผู้ทรงคุณวุฒิ โดยผู้ทรงคุณวุฒิเป็นผู้เชี่ยวชาญในด้านต่างๆ ดังต่อไปนี้

2.2.1 ผู้ทรงคุณวุฒิผู้เชี่ยวชาญด้านแหล่งเรียนรู้ 1 คน
2.2.2 ผู้ทรงคุณวุฒิผู้เชี่ยวชาญด้านสมุนไพร 1 คน
2.2.3 ผู้ทรงคุณวุฒิผู้เชี่ยวชาญด้านสื่อการเรียนรู้รูปแบบออนไลน์ 1 คน

3. พัฒนาสื่อการเรียนรู้แบบออนไลน์ของพืชสมุนไพรพื้นบ้าน โดยจัดทำเป็นสวนสมุนไพรพื้นบ้านนำเสนอข้อมูลเกี่ยวกับสมุนไพรที่ได้จากการสังเคราะห์ข้อมูลในขั้นตอนที่ 1 และข้อมูลจากข้อเสนอแนะของผู้เชี่ยวชาญ ได้แก่ ความหลากหลายพืชสมุนไพรโดยมีรายละเอียดเกี่ยวกับภาพถ่ายและองค์ความรู้ของพืชสมุนไพรแต่ละชนิด ได้แก่ชื่อวงศ์ ชื่อวิทยาศาสตร์ ชื่อสามัญ ชื่อพื้นเมือง ลักษณะทางพฤกษศาสตร์การขยายพันธุ์นิเวศวิทยา/ สภาพแวดล้อมการใช้ประโยชน์ทางอาหารและยา และจัดทำสื่อในรูปแบบของสื่อออนไลน์หัวข้อเรื่อง สมุนไพรพื้นบ้าน ในเว็บไซต์ของศูนย์การเรียนรู้ตามแนวทางปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงและเกษตรทฤษฎีใหม่ มหาวิทยาลัยราชภัฏกำแพงเพชร แม่สอด โดยการเชื่อมโยงข้อมูลจากป้ายคิวอาร์โค้ดสำหรับการเข้าถึงข้อมูลพืชสมุนไพรพื้นบ้าน ด้วยอุปกรณ์โทรศัพท์มือถือ

ขั้นตอนที่ 3 ประเมินความพึงพอใจของผู้ใช้บริการแหล่งเรียนรู้พืชสมุนไพรพื้นบ้าน

ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

ประชากรที่ใช้ในการวิจัยในครั้งนี้ ได้แก่ ประชาชนที่เข้ามาใช้บริการแหล่งเรียนรู้พืชสมุนไพรพื้นบ้าน ตัวแทนหน่วยงานภาคีในพื้นที่ และผู้บริหารองค์การบริหารส่วนตำบลในพื้นที่อำเภอแม่สอด จังหวัดตาก

กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ ได้แก่ คนที่เข้ามาใช้บริการแหล่งเรียนรู้พืชสมุนไพรพื้นบ้าน จำนวน 30 คน ตัวแทนจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการส่งเสริมการปลูกสมุนไพร จำนวน 20 คน

เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล

เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล คือ แบบประเมินความพึงพอใจของผู้ใช้บริการต่อรูปแบบแหล่งเรียนรู้โดยกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนในการใช้ประโยชน์จากพืชสมุนไพรพื้นบ้านในพื้นที่อำเภอแม่สอด จังหวัดตาก ในรูปแบบสวนสมุนไพร และสื่อการเรียนรู้แบบออนไลน์ ดังนี้

ตอนที่ 1 เป็นข้อคำถามเกี่ยวกับข้อมูลทั่วไปของผู้ตอบแบบสอบถาม ลักษณะเป็นแบบเลือกตอบ

ตอนที่ 2 เป็นข้อคำถามเกี่ยวกับความพึงพอใจต่อแหล่งเรียนรู้โดยกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนในการใช้ประโยชน์จากพืชสมุนไพรพื้นบ้านในพื้นที่อำเภอแม่สอด จังหวัดตาก โดยมีรายการประเมินความพึงพอใจต่อแหล่งเรียนรู้ 2 รูปแบบ ได้แก่ สวนสมุนไพร และ สื่อการเรียนรู้แบบออนไลน์ ลักษณะเป็นแบบมาตราส่วนประมาณค่า (Rating Scale) ชนิด 5 ระดับ

ตอนที่ 3 เป็นแบบสอบถามแบบปลายเปิด (Open Ends) เพื่อให้ผู้ตอบได้ให้ข้อเสนอแนะเพิ่มเติมจากแบบสอบถาม ในตอนที่ 2

การเก็บรวบรวมข้อมูล

การเก็บรวบรวมข้อมูลในครั้งนี้ผู้วิจัยดำเนินการดังต่อไปนี้

ผู้วิจัยได้ดำเนินการขอความร่วมมือจากผู้นำชุมชน ในการคัดเลือกตัวแทนของประชาชนในชุมชน จำนวน 10 ตำบล ๆ ละ 3 คน และตัวแทนจากหน่วยงานที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการส่งเสริมการปลูกสมุนไพร จำนวน 10 หน่วยงาน ๆ ละ 2 คน รวมเป็น 50 คน โดยแจกแบบสอบถามแก่กลุ่มตัวอย่างและเก็บรวบรวมข้อมูลจำนวน 50 ชุด

การวิเคราะห์ข้อมูลและสถิติที่ใช้

นำแบบสอบถามฉบับสมบูรณ์ จำนวน 50 ชุด คิดเป็นร้อยละ 100 ของกลุ่มตัวอย่างทั้งหมดที่ต้องการ มาดำเนินการตามขั้นตอนดังต่อไปนี้

1. จัดระเบียบข้อมูลและลงรหัส (Coding)
2. นำข้อมูลดังกล่าวไปคำนวณหาค่าทางสถิติ โดยใช้โปรแกรมสำเร็จรูป ดังนี้

2.1 ข้อมูลสถานภาพของผู้ตอบแบบสอบถาม วิเคราะห์โดยการแจกแจงความถี่และหาค่าร้อยละ (Percentage) ค่าเฉลี่ย (Arithmetic Mean) และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน (Standard Deviation)

2.2 ข้อมูลที่เกี่ยวกับระดับความพึงพอใจที่มีต่อรูปแบบแหล่งเรียนรู้ โดยการใช้สถิติร้อยละ (Percentage) และหาค่าเฉลี่ย ซึ่งกำหนดมาตราส่วนประมาณค่าทั้งหมด 5 ตัวเลือก สำหรับระดับของความพึงพอใจ ดังนี้

ระดับความพึงพอใจมากที่สุด	อยู่ในระดับ	5
ระดับความพึงพอมาก	อยู่ในระดับ	4
ระดับความพึงพอใจปานกลาง	อยู่ในระดับ	3
ระดับความพึงพอใจน้อย	อยู่ในระดับ	2
ระดับความพึงพอใจน้อยที่สุด	อยู่ในระดับ	1

หลังจากนั้นนำคะแนนแต่ละข้อมาหาค่าเฉลี่ยความเหมาะสมของรูปแบบแหล่งเรียนรู้อีกครั้งว่าอยู่ในระดับใด สำหรับการแปลความหมายของค่าเฉลี่ยแบบอิงเกณฑ์ (Criterion Reference) และได้กำหนดความหมายดังนี้

4.51 – 5.00	หมายถึง	มากที่สุด
3.51 – 4.50	หมายถึง	มาก
2.51 – 3.50	หมายถึง	ปานกลาง
1.51 – 2.50	หมายถึง	น้อย
1.00 – 1.50	หมายถึง	น้อยที่สุด

2.3 ข้อมูลคำถามปลายเปิด ได้แก่ ข้อเสนอแนะ หลังจากนั้นนำมาสรุปเป็นข้อเสนอแนะต่อไป

ผลการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ กลุ่มผู้ให้ข้อมูลของการวิจัย ได้แก่ ตัวแทนของชุมชนที่มีความรู้เรื่องสมุนไพรพื้นบ้าน ได้แก่ ปราชญ์ท้องถิ่น กลุ่มผู้สูงอายุ และกลุ่มวิสาหกิจชุมชน โดยการคัดเลือกตัวแทนตำบลละ 2 คน รวมเป็นจำนวน 20 คน และหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการส่งเสริมการปลูกพืชสมุนไพร ได้แก่ พัฒนาชุมชนอำเภอแม่สอด องค์การปกครองส่วนท้องถิ่นในอำเภอแม่สอด เป็นผู้ให้ข้อมูลเกี่ยวกับพืชสมุนไพรพื้นบ้าน การถ่ายทอดภูมิปัญญา การอนุรักษ์ และการใช้ประโยชน์จากพืชสมุนไพรพื้นบ้าน โดยการประชุมกลุ่ม (Focus Groups) การสัมภาษณ์ การสังเกตุ และการถ่ายภาพ เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยและการเก็บรวบรวมข้อมูลใช้แบบสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง ในประเด็นบริบทชุมชน ความหลากหลายของพืชสมุนไพรในชุมชน ภูมิปัญญาของพืชสมุนไพร และการใช้ประโยชน์จากพืชสมุนไพร และแบบประเมินความพึงพอใจของผู้ใช้บริการต่อรูปแบบแหล่งเรียนรู้โดยกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนในการใช้ประโยชน์จากพืชสมุนไพรพื้นบ้านในพื้นที่อำเภอแม่สอด จังหวัดตาก ในรูปแบบสวนสมุนไพร และสื่อการเรียนรู้แบบออนไลน์
สามารถสรุปผลการวิจัยได้ดังนี้

1. ศึกษาความหลากหลายและลักษณะของการใช้ประโยชน์จากของพืชสมุนไพรพื้นบ้าน ในพื้นที่อำเภอแม่สอด จังหวัดตาก

ผู้วิจัยได้วิเคราะห์ข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ และการประชุมแบบมีส่วนร่วม ในการพัฒนาแหล่งเรียนรู้โดยกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนในการใช้ประโยชน์จากพืชสมุนไพรพื้นบ้านในพื้นที่อำเภอแม่สอด จังหวัดตาก พบว่า สมุนไพรพื้นบ้านในพื้นที่อำเภอแม่สอด จังหวัดตาก ที่กลุ่มผู้สูงอายุ ปราชญ์ชาวบ้าน และกลุ่มวิสาหกิจชุมชน ได้ใช้ประโยชน์จากสมุนไพรและเป็นสมุนไพรที่มีอยู่ในชุมชน จำนวน 12 ชนิด ได้แก่

1.1 เจตมูลเพลิงแดง (ปิดปิวแดง) (ชื่อวิทยาศาสตร์: Plumbago indica L.) ผู้ให้ข้อมูลสมุนไพรพื้นบ้าน ได้แก่ ดร.อินสรณ์ วุฒิธรรมากรณ์ ปราชญ์ชาวบ้าน ตำบลแม่กาษา อำเภอแม่สอด จังหวัดตาก ส่วนที่ใช้เป็นยา ได้แก่ ราก, ใบ, ต้น และดอก การใช้สมุนไพร ใช้ทั้งต้นต้มดื่มเป็นชา แก้ปวด ใช้รากเคี้ยวระงับอาการปวดฟัน

1.2 เจตมูลเพลิงขาว (ชื่อวิทยาศาสตร์: Plumbago zeylanica L.) ผู้ให้ข้อมูลสมุนไพรพื้นบ้านได้แก่ ดร.อินสรณ์ วุฒิธรรมากรณ์ ปราชญ์ชาวบ้าน ตำบลแม่กาษา อำเภอแม่สอด จังหวัดตาก ส่วนที่ใช้เป็นยา ได้แก่ ราก, ใบ และต้นการใช้สมุนไพรตากแห้งทำเป็นชาสมุนไพร แก้ปวดข้อหรือเคล็ดขัดยอก ใช้รากแห้ง 1.5-3 กรัม ต้มน้ำหรือแช่เหล้า รับประทานครั้งละ 5 กรัม วันละ 2 ครั้ง การรักษาฝีคัณฑสูตร ฝีบวม เต้านมอักเสบ ไฟลามทุ่ง ใช้ใบสดพอประมาณ ตำให้ละเอียด ใช้ผ้าก๊อส 2 ชั้นห่อพอกบริเวณที่เป็นจนกระทั่งหาย แก้ฟกช้ำ ใช้ใบสด 1 กำมือ ตำให้ละเอียด ใส่เหล้าเล็กน้อย ทาบริเวณที่เป็น

1.3 ม่านพระอินทร์ (หญ้าดอกขาว) (ชื่อวิทยาศาสตร์: Vernonia cinerea (L) Less.) ผู้ให้ข้อมูลสมุนไพรพื้นบ้าน ได้แก่ ดร.อินสรณ์ วุฒิธรรมากรณ์ ปราชญ์ชาวบ้าน ตำบลแม่กาษา อำเภอแม่สอด จังหวัดตาก ส่วนที่ใช้เป็นยา ต้น, ใบ, เมล็ด และราก การใช้สมุนไพร ใช้หญ้าดอกขาวทั้ง 5 (ราก ลำต้น ใบ ดอก ผล) ตากแห้งทำเป็นชาสมุนไพร หรือนำมาต้มกิน รักษาแผลเบาหวาน แก้ปวดข้อ/ปวดเข่า ใช้ใบสดพอกสมานแผล

1.4 ช้างย่ำเปอะ (โดไม่รู้ล้ม) (ชื่อวิทยาศาสตร์: Elephantopus scaber var. scaber L.) ผู้ให้ข้อมูลสมุนไพรพื้นบ้าน ได้แก่ อาจารย์วิญญู ไทยอู่ ปราชญ์ชาวบ้านตำบลมหาวัน อำเภอแม่สอด จังหวัดตาก ส่วนที่ใช้เป็นยา ต้น, ราก และใบ การใช้สมุนไพร ใช้ต้นแห้ง 6 กรัม แช่ในน้ำร้อน 300 กรัม นาน 30 นาที รินเอาน้ำดื่มหรือจะบดเป็นผงปั้นเม็ดไว้รับประทานก็ได้ แก้ต่อมทอนซิลอักเสบ แก้เจ็บคอ ใช้ใบสด 2 กำมือ เคี่ยวกับน้ำมันมะพร้าวและใช้ทาบริเวณที่เป็นแผลหรือโรคผิวหนังต่าง ๆ

1.5 ขลู่ (ชื่อวิทยาศาสตร์: Pluchea indica (L.) Less.) ผู้ให้ข้อมูลสมุนไพรพื้นบ้าน ได้แก่ นางส่วน ศฤงฆ์อนันต์ ผู้สูงอายุ ตำบลแม่ปะ อำเภอแม่สอด จังหวัดตาก ส่วนที่ใช้เป็นยา ใช้ทั้งต้นสด หรือแห้ง เปลือก ใบ, เมล็ด, ดอก (นิยมใช้เฉพาะใบ) การใช้สมุนไพร ใช้ใบอบแห้ง ดื่มเป็นน้ำชาสมุนไพรจะช่วยลดน้ำหนักได้ และบำรุงระบบประสาท ใบสดแก่นำมาตำผสมกับเกลือใช้กินรักษากลิ่นปากและช่วยระงับกลิ่นตัว

1.6 คนทีสอ (สีเสื้อน้อย) (ชื่อวิทยาศาสตร์: Vitex trifolia L.) ผู้ให้ข้อมูลสมุนไพรพื้นบ้าน ได้แก่ นางสุนทรี ตั๊ะสุ ผู้สูงอายุ ตำบลแม่ตาว อำเภอแม่สอด จังหวัดตาก ส่วนที่ใช้เป็นยา ใบ, ดอก, ผล, ราก, เปลือก และเมล็ด การใช้สมุนไพร นำใบสีเสื้อน้อยมาต้มร่วมกับใบเสนียด ใบเปล้า ใบหนาด เหงือกปลาหมอ ชมิ้นอ้อย ไพล ใบมะกรูด และใบว่านสาวหลง นำมาผสมน้ำสะอาดแล้วนำไปอาบ ช่วยให้กล้ามเนื้อคลายตัว ลดอาการปวดเมื่อย รูขุมขนบริเวณผิวหนังเปิด ทำให้เลือดไหลเวียนดี หายใจสะดวก กลิ่นหอมของสมุนไพรช่วยให้สดชื่น ผ่อนคลายความตึงเครียด

1.7 ไพล (ชื่อวิทยาศาสตร์: Zingiber cassumunar Roxb.) ผู้ให้ข้อมูลสมุนไพรพื้นบ้าน นางสังข์ ปันเขียว ผู้สูงอายุ ตำบลพระธาตุผาแดง อำเภอแม่สอด จังหวัดตาก ส่วนที่ใช้เป็นยาคือเหง้าแก่จัด เก็บหลังจากต้นไพลลงหัวแล้ว การใช้สมุนไพร เหง้าไพลสดใช้เป็นส่วนผสมของลูกประคบสมุนไพร ได้แก่ ผิวมะกรูด ตะไคร้บ้าน ใบมะขาม ขมิ้นชัน เกลือ การบุร ใบส้มป่อย โดยลูกประคบสมุนไพรสดจะให้ตัวยาที่ดีกว่าแบบแห้ง

1.8 ใบสาบเสือ (ชื่อวิทยาศาสตร์: Chromolaena odorata (L.) R.M.King&H.Rob.) ผู้ให้ข้อมูลสมุนไพรพื้นบ้าน ได้แก่ นางธนิษฐา กาใจ ปราชญ์ชาวบ้าน ตำบลพะวอ อำเภอแม่สอด จังหวัดตาก ส่วนที่ใช้เป็นยา ดอก, ใบ, ต้น หรือใช้ทั้งต้น การใช้สมุนไพร ใบสด ใช้พอกห้ามเลือด นำรากตากแห้ง ต้มน้ำเป็นน้ำสมุนไพร ช่วยสมานแผล แก้อักเสบ

1.9 หญ้าตดหมา (กระพังโหม) (ชื่อวิทยาศาสตร์: Paederia pilifera Hook.f.) ผู้ให้ข้อมูลสมุนไพรพื้นบ้าน ได้แก่ นางธนิษฐา กาใจ ปราชญ์ชาวบ้าน ตำบลพะวอ อำเภอแม่สอด จังหวัดตาก ส่วนที่ใช้เป็นยา ใช้ทั้งต้นได้แก่ เถา, ใบ, ดอก, ผล, ราก และเปลือก การใช้สมุนไพร กินยอดสด แก้ท้องอืด ขับลม เถาตากแห้ง ต้มน้ำดื่มเป็นน้ำสมุนไพร แก้ท้องอืด ขับลม

1.10 พลู (ชื่อวิทยาศาสตร์: Piper betle Linn.) ผู้ให้ข้อมูลสมุนไพรพื้นบ้าน ได้แก่ นางธนิษฐา กาใจ ปราชญ์ชาวบ้าน ตำบลพะวอ อำเภอแม่สอด จังหวัดตาก ส่วนที่ใช้เป็นยา เถา, ใบ และเมล็ด การใช้สมุนไพร ใช้ใบสดประมาณ 3-5 กรัม ต้มน้ำกินสำหรับแก้อาการปวดท้อง ใช้ใบสดตำผสมเหล้าทาบริเวณที่เป็นลมพิษ ใช้ใบสดโขลกให้ละเอียดคั้นเอาน้ำผสมกับน้ำร้อนหนึ่งแก้วใช้ดื่ม แก้อาการท้องอืด ท้องเฟ้อและบำรุงกระเพาะอาหาร

1.11 เถาเอ็นอ่อน (ชื่อวิทยาศาสตร์: Cryptolepis buchanani Roem.&Schult) ผู้ให้ข้อมูลสมุนไพรพื้นบ้าน ได้แก่ นางสาวประกาย ชาญณรงค์ วิสาหกิจชุมชนบ้านสมุนไพร แม่ทองคำ ตำบลพระธาตุผาแดง อำเภอแม่สอด จังหวัดตาก ส่วนที่ใช้เป็นยา เถา, ใบ และเมล็ด การใช้สมุนไพร ใช้เป็นส่วนผสมของยาหม่อง ใช้ทั้งต้น, ใบ โขลกให้ละเอียด ห่อผ้าทำลูกประคบ ประคบตามเส้นเอ็นที่ปวดเสียวและตึงเมื่อยขบ ทำให้เส้นยืดหย่อนดี

1.12 หญ้าเอ็นยืด (ผัดกาดน้ำ) (ชื่อวิทยาศาสตร์: Plantago major L.) ผู้ให้ข้อมูลสมุนไพรพื้นบ้าน ได้แก่ นางสาวประกาย ชาญณรงค์ วิสาหกิจชุมชนบ้านสมุนไพรแม่ทองคำ ตำบลพระธาตุผาแดง อำเภอแม่สอด จังหวัดตาก ส่วนที่ใช้เป็นยา ใช้ทั้งต้น, ราก, ใบ และเมล็ด การใช้สมุนไพร ใช้เป็นส่วนผสมของยาหม่อง นำทั้งต้นมาตำและพอก บรรเทาผิวหนังอักเสบ แผลที่หายยากไม่ให้เกิดเป็นแผลเป็น ลดอาการอักเสบจากการแพ้พืชต่างๆ หรือพิษจากแมลงกัดต่อย ใช้ห้ามเลือดภายนอก นำทั้งต้นมาโขลกให้แหลก เคี่ยวกับน้ำมันมะพร้าว นำมาทารักษากระดูกหัก เส้นเอ็นตึง คั้นน้ำดื่มแก้ร้อนใน แก้เจ็บคอ แก้ไข้หวัด หลอดลมอักเสบ

สมุนไพรพื้นบ้านทั้ง 12 ชนิดดังกล่าว ส่วนของพืชสมุนไพรที่นำมาใช้ประโยชน์ส่วนใหญ่เป็นส่วนของ ใบ ราก ต้น และผล ส่วนใหญ่จะนำไปต้มดื่มน้ำและคั้นเอาน้ำดื่ม และแบ่งลักษณะการขยายพันธุ์ออกเป็น 3 ประเภท ได้แก่ สมุนไพรที่ขึ้นเองตามธรรมชาติ สมุนไพรที่ต้องมีการขยายพันธุ์โดยการปักชำ และสมุนไพรที่ต้องขยายพันธุ์โดยการใช้เหง้าหรือหัว

ข้อเสนอแนะในการพัฒนาแหล่งเรียนรู้โดยกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนในการใช้ประโยชน์จากพืชสมุนไพรพื้นบ้านในพื้นที่อำเภอแม่สอด จังหวัดตาก คือ ต้องการให้พัฒนาให้เป็นศูนย์การเรียนรู้เพื่อถ่ายทอดความรู้ และวิธีการใช้พืชสมุนไพรพื้นบ้านให้กับประชาชนในพื้นที่ รวมถึงผู้สนใจทั่วไป เพื่อรักษาและอนุรักษ์สมุนไพรพื้นบ้านให้คงอยู่ และต้องการให้มีการพัฒนาในด้านการแปรรูปสมุนไพรทั้งเพื่อใช้ในชีวิตประจำวันและการจำหน่ายเพื่อหารายได้ให้กับประชาชนในชุมชน

2. พัฒนาแหล่งเรียนรู้โดยกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนในการใช้ประโยชน์จากพืชสมุนไพรพื้นบ้านในพื้นที่อำเภอแม่สอด จังหวัดตาก และพัฒนาสื่อการเรียนรู้แบบออนไลน์ของพืชสมุนไพรพื้นบ้าน

การพัฒนาแหล่งเรียนรู้โดยกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนในการใช้ประโยชน์จากสมุนไพรพื้นบ้านในพื้นที่อำเภอแม่สอด จังหวัดตาก ได้ดำเนินการจัดทำแหล่งเรียนรู้สองรูปแบบได้แก่ สวนสมุนไพร และสื่อการเรียนรู้แบบออนไลน์ โดยนำข้อมูลจากปราชญ์ชาวบ้าน ผู้สูงอายุ และวิสาหกิจชุมชน ในพื้นที่อำเภอแม่สอด จังหวัดตาก เกี่ยวกับการนำสมุนไพรพื้นบ้านมาใช้ประโยชน์ ได้แก่

2.1 แหล่งเรียนรู้ในรูปแบบของสวนสมุนไพร นำเสนอข้อมูลเกี่ยวกับ ชื่อสมุนไพร ชื่อพื้นบ้าน รูปภาพของสมุนไพร และคิวอาร์โค๊ดสำหรับการเข้าถึงข้อมูลของแหล่งเรียนรู้แบบออนไลน์ โดยใช้พื้นที่ของศูนย์การเรียนรู้ตามแนวทางปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงและเกษตรทฤษฎีใหม่ มหาวิทยาลัยราชภัฏกำแพงเพชร แม่สอด ตำบลแม่ปะ อำเภอแม่สอด จังหวัดตาก จำนวน 80 ตารางเมตร ในการจัดทำแหล่งเรียนรู้เกี่ยวกับสมุนไพร โดยปลูกสมุนไพร จำนวน 12 ชนิด ได้แก่ 1) เจตมูลเพลิงแดง (ปิดปิวแดง) 2) เจตมูลเพลิงขาว 3) ม่านพระอินทร์ (หญ้าดอกขาว) 4) ช้างย่ำเปอะ (โด่ไม่รู้ล้ม) 5) ขลู่ 6) คนทีสอ (สีเสื้อน้อย) 7) ไพล 8) ใบสาบเสือ 9) หญ้าตดหมา (กระพังโหม) 10) พลู 11) เถาเอ็นอ่อน และ 12) หญ้าเอ็นยืด (ผักกาดน้ำ)

2.2 พัฒนาสื่อการเรียนรู้แบบออนไลน์ของพืชสมุนไพรพื้นบ้าน โดยได้นำเสนอในเว็บไซต์ของศูนย์การเรียนรู้ตามแนวปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงและเกษตรทฤษฎีใหม่ มหาวิทยาลัยราชภัฏกำแพงเพชร แม่สอด หัวข้อ สมุนไพรพื้นบ้าน ที่ URL: https://maesot.kpru.ac.th/suffeco/ นำเสนอข้อมูลเกี่ยวกับชื่อ

ของสมุนไพร ลักษณะเฉพาะทางกายภาพของสมุนไพร ส่วนที่ใช้สมุนไพรเป็นยาและสรรพคุณของสมุนไพร และข้อมูลเกี่ยวกับการใช้สมุนไพรของปราชญ์ชาวบ้าน ผู้สูงอายุ และวิสาหกิจชุมชนในพื้นที่อำเภอแม่สอด จังหวัดตาก

3. ประเมินความพึงพอใจของผู้ใช้บริการแหล่งเรียนรู้พืชสมุนไพรพื้นบ้าน โดยการประเมินความพึงพอใจที่มีต่อแหล่งเรียนรู้พืชสมุนไพรพื้นบ้านในรูปแบบของสวนสมุนไพร และ สื่อการเรียนรู้แบบออนไลน์

จากผลประเมินความพึงพอใจของผู้ตอบแบบสอบถามส่วนใหญ่มีความพึงพอใจต่อแหล่งการเรียนรู้โดยกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนในการใช้ประโยชน์จากพืชสมุนไพรพื้นบ้านในพื้นที่อำเภอแม่สอด จังหวัดตาก ในภาพรวมอยู่ในระดับมากที่สุด (ค่าฉลี่ย = 4.55) เมื่อพิจารณารายด้าน พบว่า ผู้ตอบแบบสอบถามมีความพึงพอใจต่อแหล่งเรียนรู้: สวนสมุนไพรและความพึงพอใจที่มีต่อสื่อการเรียนรู้แบบออนไลน์เท่ากัน ซึ่งความพอใจอยู่ในระดับมากที่สุด (ค่าเฉลี่ย = 4.55)

อภิปรายผล

ผลการวิจัยเรื่องการพัฒนาแหล่งเรียนรู้โดยกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนในการใช้ประโยชน์จากพืชสมุนไพรพื้นบ้านในพื้นที่อำเภอแม่สอด จังหวัดตาก อภิปรายผลตามวัตถุประสงค์ได้ดังนี้

1. เพื่อศึกษาความหลากหลายและลักษณะของการใช้ประโยชน์จากของพืชสมุนไพรพื้นบ้าน ในพื้นที่อำเภอแม่สอด จังหวัดตาก

ผลการศึกษาพบว่า สมุนไพรพื้นบ้านในพื้นที่อำเภอแม่สอด จังหวัดตาก ที่กลุ่มผู้สูงอายุ ปราชญ์ชาวบ้าน และกลุ่มวิสาหกิจชุมชน ได้ใช้ประโยชน์ จำนวน 12 ชนิด นั้น เป็นสมุนไพรพื้นบ้านที่มีอยู่ในชุมชน สามารถหาใช้ได้ง่าย กรรมวิธีและลักษณะในการนำพืชสมุนไพรพื้นบ้านทั้ง 12 ชนิด มาใช้โดยเฉพาะในด้านการรักษาโรคในเบื้องต้น ส่วนของพืชสมุนไพรที่นำมาใช้ประโยชน์ส่วนใหญ่เป็นส่วนของ ใบ ราก ต้น และผล ส่วนใหญ่จะนำไปต้มดื่มน้ำและคั้นเอาน้ำดื่ม ซึ่งสอดคล้องกับ รอฮานี เจะแม, และคณะ (2558 : 714-728) ได้วิจัยเรื่อง การใช้ประโยชน์พืชสมุนไพรของประชาชนที่อาศัยรอบพื้นที่เขาปกโย๊ะ อำเภอบันนังสตา จังหวัดยะลา โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาความหลากหลายพืชสมุนไพร ลักษณะการใช้ประโยชน์จากพืชสมุนไพรและกรรมวิธีการนำพืบสมุนไพรมารักษาโรคตามภูมิปัญญาท้องถิ่นของประชาชนที่อาศัยรอบพื้นที่เขาปกโย๊ะ ผลการวิจัย พบว่า พืชสมุนไพรในพื้นที่เขาปกโย๊ะ ที่ประชาชนนำมาใช้ประโยชน์ในการรักษาโรค บำรุงร่างกาย มีจำนวนสมุนไพรทั้งสิ้น 42 วงศ์ 70 ชนิด จำแนกตามสรรพคุณการรักษาโรค บำรุงร่างกายและใช้ในการประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ ทั้งหมด 16 กลุ่ม ส่วนมากที่ประชาชนนำมาใช้ประโยชน์ คือ กลุ่มสมุนไพรแก้ไข้ ลดความร้อน แก้ปวด ส่วนของพืชที่นำมาใช้ประโยชน์ส่วนใหญ่เป็นส่วนของราก ใบ ต้น และผล สำหรับกรรมวิธีและลักษณะการนำพืชสมุนไพรไปใช้โดยเฉพาะอย่างยิ่งการนำมารักษาโรคพบว่า ส่วนใหญ่มักจะต้มดื่มน้ำและคั้นเอาน้ำดื่ม และด้านภูมิปัญญาท้องถิ่นการใช้ประโยชน์จากพืชสมุนไพรได้รับการสืบทอดจากบรรพบุรุษ เกิดจากการเรียนรู้ศึกษาในตำราและทดลองใช้พืชสมุนไพรในการรักษาโรคด้วยตนเอง

จากการศึกษาการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นในการใช้ประโยชน์จากพืชสมุนไพรพื้นบ้านในพื้นที่อำเภอแม่สอด จังหวัดตาก พบว่ามีการสืบทอดจากบรรพบุรุษ และเกิดจากการศึกษาจากตำราการใช้ยาสมุนไพร รวมถึงได้ทดลองใช้พืชสมุนไพรด้วยตนเองเพื่อรักษาโรคในเบื้องต้น โดยกลุ่มปราชญ์ชาวบ้านผู้สูงอายุ ได้ถ่ายทอดความรู้ในการใช้ประโยชน์จากสมุนไพรพื้นบ้าน ตามการร้องขอจากสถานศึกษาต่างๆ เพื่อถ่ายทอดความรู้ให้กับเยาวชน คนรุ่นใหม่ หรือกลุ่มผู้สนใจในชุมชน ทั้งนี้เพื่อให้ประชาชนในชุมชนได้มีความรู้

ความเข้าใจเกี่ยวกับการใช้สมุนไพรพื้นบ้าน และเป็นการลดค่าใช้จ่ายในการซื้อยารักษาโรค สอดคล้องกับ กัญญารัตน์ เป็งงำเมือง และคณะ (2562, 150-165) ได้สำรวจการใช้สมุนไพรในชุมชน ตำบลก่อเอ้ อำเภอเชื่องใน จังหวัดอุบลราชธานี พบว่ารูปแบบการใช้ยาสมุนไพรที่ใช้มาก ได้แก่ สมุนไพรสด ยาต้ม ยาขี้ผึ้ง ยาดม และยาน้ำมัน ตามลำดับ การสำรวจ สมุนไพรใน 4 หมู่บ้าน พบสมุนไพรจำนวน 138 ชนิด ได้นำมาศึกษาลักษณะทางพฤกษศาสตร์ตาม ชื่อวิทยาศาสตร์ และสรรพคุณ ของสมุนไพรจาก คำบอกเล่าของประชาชน หมอพื้นบ้านและเอกสารอ้างอิง ผลการทดลองได้แสดงว่าชุมชนแห่งนี้ยังมีการใช้ ประโยชน์จากสมุนไพรในการดูแลสุขภาพเบื้องต้น และหมอพื้นบ้านเป็นผู้แนะนำ ดังนั้น การนำความรู้จากภูมิปัญญาพื้นบ้านและใช้สมุนไพรในการรักษาโรคเป็นสิ่งที่ควรส่งเสริมอย่างต่อเนื่อง โดยเฉพาะกับคนรุ่นให้ได้รู้จักการใช้สมุนไพรไทย รวมถึงการจัดทำฐานข้อมูลสมุนไพรเพื่อเป็นแนวทางให้ผู้สนใจนำไปเป็นข้อมูลเบื้องต้นในดูแลสุขภาพของตนเองได้ และเพื่อลดภาระกับบุคลากรทางการแพทย์และค่าใช้จ่ายของภาครัฐ

2. เพื่อพัฒนาแหล่งเรียนรู้โดยกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนในการใช้ประโยชน์จากพืชสมุนไพรพื้นบ้านในพื้นที่อำเภอแม่สอด จังหวัดตาก และเพื่อพัฒนาสื่อการเรียนรู้แบบออนไลน์ของพืชสมุนไพรพื้นบ้าน

การพัฒนาแหล่งเรียนรู้โดยกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนในการใช้ประโยชน์จากพืชสมุนไพรพื้นบ้านในพื้นที่อำเภอแม่สอด จังหวัดตาก ได้นำผลจากการวิเคราะห์ข้อมูลตามวัตถุประสงค์ข้อที่ 1 เกี่ยวกับการนำสมุนไพรพื้นบ้านมาใช้ประโยชน์จากการให้ข้อมูลของปราชญ์ชาวบ้าน ผู้สูงอายุ และกลุ่มวิสาหกิจชุมชน และผู้ที่เกี่ยวข้องกับการส่งเสริมการใช้สมุนไพร มาจัดทำแหล่งเรียนรู้ในรูปแบบของสวนสมุนไพรโดยกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชน โดยนำเสนอข้อมูลเกี่ยวกับ ชื่อสมุนไพร ชื่อพื้นบ้าน รูปภาพของสมุนไพร และคิวอาร์โค๊ดสำหรับการเข้าถึงข้อมูลของแหล่งเรียนรู้แบบออนไลน์ โดยใช้พื้นที่ของศูนย์การเรียนรู้ตามแนวทางปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงและเกษตรทฤษฎีใหม่ มหาวิทยาลัยราชภัฏกำแพงเพชร แม่สอด ตำบลแม่ปะ อำเภอแม่สอด จังหวัดตาก จำนวน 80 ตารางเมตร ปลูกสมุนไพร จำนวน 12 ชนิด ได้แก่ 1) เจตมูลเพลิงแดง (ปิดปิวแดง) 2) เจตมูลเพลิงขาว 3) ม่านพระอินทร์ (หญ้าดอกขาว) 4) ช้างย่ำเปอะ (โด่ไม่รู้ล้ม) 5) ขลู่ 6) คนทีสอ (สีเสื้อน้อย) 7) ไพล 8) ใบสาบเสือ 9) หญ้าตดหมา (กระพังโหม) (10) พลู 11) เถาเอ็นอ่อน และ 12) หญ้าเอ็นยืด (ผักกาดน้ำ) และได้พัฒนาพัฒนาสื่อการเรียนรู้แบบออนไลน์ โดยได้นำเสนอในเว็บไซต์ของศูนย์การเรียนรู้ตามแนวปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงและเกษตรทฤษฎีใหม่ มหาวิทยาลัยราชภัฏกำแพงเพชร แม่สอด หัวข้อสมุนไพรพื้นบ้าน นำเสนอข้อมูลเกี่ยวกับชื่อของสมุนไพร ลักษณะเฉพาะทางกายภาพของสมุนไพร ส่วนที่ใช้สมุนไพรเป็นยาและสรรพคุณของสมุนไพร และข้อมูลเกี่ยวกับการใช้สมุนไพรของปราชญ์ชาวบ้าน ผู้สูงอายุ และวิสาหกิจชุมชน สอดคล้องกับ สามารถ ใจเตี้ย และพัชรี วงศ์ฝั้น (2560: 13 – 22) ได้ศึกษาความหลากกลายและการใช้ประโยชน์จากพืชสมุนไพรพื้นบ้านในพื้นที่ลุ่มน้ำลี้ จังหวัดลำพูน ผลการศึกษา พบว่า พื้นที่ลุ่มน้ำลี้มีภูมิปัญญาการใช้ประโยชน์ สมุนไพรพื้นบ้านทั้งชื่อท้องถิ่น ส่วนที่ใช้ทำยา สรรพคุณ และวิธีการใช้โดยมีหมอพื้นบ้านเป็นผู้ที่มีบทบาท สำคัญ การบูรณาการแนวคิดการบวชป่านำไปสู่กลยุทธ์การใช้ประโยชน์พื้นที่ป่าของประชาชนและก่อเกิดกระบวนการมีส่วนร่วม การสร้างเสริมกิจกรรมและสร้างแหล่งเรียนรู้ และการสร้างกติกาชุมชนในการอนุรักษ์พื้นที่ป่าสมุนไพร ภายใต้การเปลี่ยนแปลงของสภาพเศรษฐกิจ สังคม และลักษณะทางกายภาพของทรัพยากรในพื้นที่ลุ่มน้ำลี้

การพัฒนาแหล่งเรียนรู้โดยกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนในการใช้ประโยชน์จากพืชสมุนไพรพื้นบ้านในพื้นที่อำเภอแม่สอด จังหวัดตาก นอกจากจะจัดทำแหล่งเรียนรู้ในรูปแบบของสวนสมุนไพรโดยกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนและสื่อเรียนรู้แบบออนไลน์แล้ว ยังถือได้ว่าเป็นแหล่งเรียนรู้ที่ชุมชนสามารถใช้เป็นแหล่งในการแลกเปลี่ยนเรียนรู้เกี่ยวกับสมุนไพร การถ่ายทอดทางภูมิปัญญาเกี่ยวกับการปลูกสมุนไพร

การดูแลรักษาพันธุ์สมุนไพรพื้นบ้านไม่ให้สูญหายไป และพัฒนาสู่การแปรรูปสมุนไพรเพื่อเป็นการสร้างรายได้ให้กับชุมชนท้องถิ่น ซึ่งสอดคล้องกับ ผมหอม เชิดโกทา (2563, 106-114) ได้ศึกษาเกี่ยวกับสภาพปัญหาการอนุรักษ์พืชสมุนไพรพื้นบ้านของชุมชนตำบลหนองสังข์ อำเภออรัญประเทศ จังหวัดสระแก้ว ผลการวิจัย พบว่า สภาพปัญหาการอนุรักษ์ พืชสมุนไพรพื้นบ้านชุมชนตำบลหนองสังข์ เกิดจากคนในชุมชนไม่มีผู้สืบทอดภูมิปัญญาด้านการใช้สมุนไพรพื้นบ้านจากบรรพบุรุษ และไม่มีความรู้เรื่องสมุนไพร ชนิดของพืชสมุนไพร สรรพคุณและการใช้ประโยชน์ ขาดผู้ให้ความรู้ที่มีความรู้จริงและการสนับสนุนการขยายพันธุ์พืชสมุนไพร เพราะสมุนไพรจะได้มาจากป่าธรรมชาติ แต่ชุมชนมีการบุกรุกมีการตัดไม้ทำลายป่าอย่างต่อเนื่องมีผลทำให้สมุนไพรในชุมชนลดน้อยลงหรือบางชนิดก็สูญหายไปและหายากขึ้นจากปัญหาดังกล่าวพบว่าชุมชนต้องการให้มีการอบรมความรู้เรื่องสมุนไพร สรรพคุณและการใช้ประโยชน์ วิธีการปลูกและเพิ่มมูลค่าการเชื่อมเครือข่ายตลาดผู้ซื้อสมุนไพร

3. เพื่อประเมินความพึงพอใจของผู้ใช้บริการแหล่งเรียนรู้พืชสมุนไพรพื้นบ้าน

จากผลการประเมินความพึงพอใจของผู้ใช้บริการแหล่งเรียนรู้พืชสมุนไพรพื้นบ้าน โดยผู้ตอบแบบสอบถามส่วนใหญ่มีความพึงพอใจต่อแหล่งการเรียนรู้โดยกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนในการใช้ประโยชน์จากพืชสมุนไพรพื้นบ้านในพื้นที่อำเภอแม่สอด จังหวัดตาก ในภาพรวมอยู่ในระดับมากที่สุด เมื่อพิจารณารายด้าน พบว่า ผู้ตอบแบบสอบถามมีความพึงพอใจต่อแหล่งเรียนรู้ สวนสมุนไพร และ ความพึงพอใจที่มีต่อสื่อการเรียนรู้แบบออนไลน์ เท่ากัน ซึ่งความพอใจอยู่ในระดับมากที่สุด

เมื่อพิจารณารายละเอียดความพึงพอใจต่อแหล่งเรียนรู้ สวนสมุนไพร พบว่า ข้อที่มีความพึงพอใจมากที่สุด คือ สถานที่มีความเหมาะสม รองลงมา คือ ความเหมาะสมของสื่อที่ใช้ในการถ่ายทอดความรู้ และการจัดรูปแบบแหล่งเรียนรู้มีความเหมาะสม และความพึงพอใจที่มีต่อสื่อการเรียนรู้แบบออนไลน์ โดยข้อที่มีความพึงพอใจมากที่สุด คือ ความเหมาะสมของแหล่งเรียนรู้โดยภาพรวม รองลงมา คือ วิธีการนำเสนอข้อมูลมีความเหมาะสมและความน่าสนใจและดึงดูดความสนใจ

ข้อมูลจากข้อคิดเห็นและข้อเสนอแนะอื่นๆ ผู้ใช้บริการแหล่งเรียนรู้พืชสมุนไพรพื้นบ้านมีความต้องการให้เพิ่มชนิดของสมุนไพรพื้นบ้าน การถ่ายทอดวิธีการใช้สมุนไพรพื้นบ้าน การส่งเสริมการแปรรูปสมุนไพรพื้นบ้าน และให้มีการสร้างเครือข่ายเกี่ยวกับการใช้สมุนไพรและการแปรรูปสมุนไพร ซึ่งสอดคล้องกับ ชูศักดิ์ โพกะชา และนิรุทธ์ วัฒโนภาส (2563: 269-282) ได้ศึกษาแนวทางการส่งเสริมภูมิปัญญาสมุนไพรตามศาสตร์พระราชาของวัดกลางคูเวียง เพื่อเป็นแหล่งเรียนรู้ตลอดชีวิต ผลการวิจัยพบว่า คนในชุมชนควรมีส่วนร่วมเพียรพยายามขับเคลื่อนและสานต่อองค์ความรู้สู่คนรุ่นหลัง และมีการรับรองภูมิปัญญาสมุนไพรให้เกิดมาตรฐานความปลอดภัย และหน่วยงานที่เกี่ยวข้องควรมีส่วนร่วม ร่วมแรง ร่วมใจ สามัคคี ในการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ที่หลากหลายน่าสนใจบนพื้นฐานของความพอเพียง ไม่มุ่งหวังผลกำไร และควรจะมีการประชาสัมพันธ์ข้อมูลความรู้ข้อมูลข่าวสารผ่านสื่ออย่างเป็นระบบและเป็นปัจจุบัน เพื่อส่งเสริมให้เป็นแหล่งเรียนรู้ตลอดชีวิตของชุมชน

ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะที่ได้จากการวิจัย

ควรมีการพัฒนาสนับสนุนแนวทางการส่งเสริมภูมิปัญญาสมุนไพรตามศาสตร์พระราชาของจังหวัดตาก เพื่อให้ภูมิปัญญาสมุนไพรของจังหวัดตากเข้าสู่ความเป็นมาตรฐานยกระดับคุณภาพชีวิต

ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

1. ควรศึกษาปัจจัยหรือองค์ประกอบที่ส่งผลต่อความสำเร็จในการเป็นแหล่งเรียนรู้สมุนไพรพื้นบ้าน

2. ควรมีการวิจัยเกี่ยวกับการพัฒนาแปรรูปผลิตภัณฑ์สมุนไพรพื้นบ้านของจังหวัดตาก ให้สอดคล้องกับความต้องการของตลาดและความเป็นเอกลักษณ์ของผลิตภัณฑ์ของกลุ่มอาชีพในชุมชน

เอกสารอ้างอิง

กระทรวงสาธารณสุข และองค์กรภาครัฐ-เอกชน. (2559). **แผนแม่บทแห่งชาติ ว่าด้วยการพัฒนาสมุนไพรไทย ฉบับที่ 1 พ.ศ.2560-2664**. กรุงเทพฯ: กรมพัฒนาการแพทย์แผนไทยและการแพทย์ทางเลือก กระทรวงสาธารณสุข.

กัญญารัตน์ เป็งงำเมือง, ธีรนาฎ จันสุตะ, โสมรัศมี แสงเดช และพรกรัณย์ สมชาว. (2562, กรกฎาคม – ธันวาคม). **การสำรวจการใช้สมุนไพรในชุมชน ตำบลก่อเอ้ อำเภอเชื่องใน จังหวัดอุบลราชธานี**. *วารสารวิจัยสาธารณสุขศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏอุบลราชธานี, 8(2), 150-165*.

ชูศักดิ์ โพกะชา และนิรุทธ์ วัฒโนภาส. (2563, กรกฎาคม - ธันวาคม). **แนวทางการส่งเสริมภูมิปัญญาสมุนไพรตามศาสตร์พระราชาของวัดกลางคูเวียงเพื่อเป็นแหล่งเรียนรู้ตลอดชีวิต**. *วารสารสิรินธรปริทรรศน์, 21(2), 269-282*.

ธนัชพร หาได้ และมัลลิกา ทองเอม. (2564). **รูปแบบการพัฒนาศูนย์การเรียนรู้เศรษฐกิจพอเพียงและเกษตรทฤษฎีใหม่ มหาวิทยาลัยราชภัฏกำแพงเพชร แม่สอด ให้เป็นแหล่งเรียนรู้ที่ยั่งยืนสำหรับผู้สูงอายุ ในตำบลแม่ปะ อำเภอแม่สอด จังหวัดตาก**. (รายงานผลการวิจัย). กำแพงเพชร: มหาวิทยาลัยราชภัฏกำแพงเพชร.

ธนิษฐา กาใจ. 14 มิถุนายน 2565 : สัมภาษณ์.

ประกาย ชาญณรงค์. 21 กุมภาพันธ์ 2565 : สัมภาษณ์.

ผมหอม เชิดโกทา. (2563, กันยายน – ธันวาคม). **สภาพปัญหาการอนุรักษ์พืชสมุนไพรพื้นบ้านของชุมชนตำบลหนองสังข์ อำเภออรัญประเทศ จังหวัดสระแก้ว**. *วารสารบัณฑิตศึกษา มหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์ ในพระบรมราชูปถัมภ์, 14(3) 106-114*.

รอฮานี เจะแม, วิไลวัลย์ แก้วตาทิพย์ และวิชิต เรืองแป้น. (2558, ตุลาคม - ธันวาคม). **การใช้ประโยชน์พืชสมุนไพรของประชาชนที่อาศัยรอบพื้นที่เขาปกโย๊ะ อำเภอบันนังสตา จังหวัดยะลา**. *วารสารมหาวิทยาลัยคริสเตียน, 21(4). 714-728*.

วิญญู ไทยอู่. 3 กุมภาพันธ์2565 : สัมภาษณ์.

ส่วน ศฤงฆ์อนันต์. 4 กุมภาพันธ์ 2565 : สัมภาษณ์.

สังข์ ปันเขียว. 21 กุมภาพันธ์ 2565 : สัมภาษณ์.

สามารถ ใจเตี้ย และพัชรี วงศ์ฝั้น. (2560, มกราคม – มิถุนายน). **ความหลากหลายและการใช้ประโยชน์จากพืชสมุนไพรพื้นบ้านในพื้นที่ลุ่มน้ำลี้ จังหวัดลำพูน**. *วารสารวิทยาลัยพยาบาลบรมราชชนนี อุตรดิตถ์, 9(1), 13-22*.

สุนทรี ต๊ะสุ. 21 กุมภาพันธ์ 2565 : สัมภาษณ์.

อินสรณ์ วุฒิธรรมากรณ์. 8 กุมภาพันธ์ 2565 : สัมภาษณ์.